

«προϋπήρχαν του ναζισμού» και ως εκ τούτου «δεν ήταν σφωβιστικά», θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο ρατσισμός και ο σφωβισμός, χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ναζισμού, δεν είναι χιτλερική ανακάλυψη. Ίδιαίτερα στην περίπτωση της Τουρκίας αυτό πολύ καλά το γνωρίζουν κυρίως οι 'Αρμένιοι. Γι' αυτό θά μου επιτρέψει ο κ. Κιτσικίς να παρατηρήσω ότι ο «Παντουρκισμός», όπως εξ' άλλου και κάθε «Παν-δόγμα», είναι αναγκαστικά, μαζί με όλα τα άλλα, και ρατσιστικός και άπροκάλυπτα επεκτατικός. Γιατί άραγε η τουρκική περίπτωση να αποτελούσε εξαίρεση; 'Επί πλέον οι φιλοгерμανικές τάσεις της τουρκικής διπλωματίας και ο θαυμασμός των Τούρκων για τα γερμανικά πρότυπα οργανώσεως δεν εκδηλώνονται με την εμφάνιση του ναζισμού. Οι Τούρκοι υπήρξαν σύμμαχοι των Γερμανών στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και η έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου βρήκε γερμανικές στρατιωτικές αποστολές στην Τουρκία και τουρκικά στρατιωτικά κλιμάκια στη Γερμανία, που έρχόνταν με σκοπό τον εκσυγχρονισμό και την οργάνωση του τουρκικού στρατού.

δ) 'Όσον αφορά την αξιολόγηση του έργου του Tekin Alp, όπως ορίστηκε δεν συμφωνώ με τον κ. Κιτσικί. 'Αν υπάρχουν αντιρρήσεις για την περικλιση από το κείμενο του Alp, τόν όποιον ο κ. Κιτσικίς θεωρεί όργανο της δικτικής προπαγάνδας και επομένως προκατειλημμένο έναντι των Τούρκων, ά παρακαλέσω τόν κ. συνάδελφο να καταφύγη σε άλλη πηγή, τουρκική αυτή τη φορά, στον καθηγητή της πολιτικής επιστήμης Kemal Karpat (Turkey's politics), ο οποίος άσφαλός δεν μπορεί να κατηγορηθή για «άντιτουρκισμό».

Τέλος, θά ήθελα να προσθέσω ότι τό θέμα του τουρκικού εθνικισμού, επειδή άπτεται άμεσα ζωτικών προβλημάτων του έλληνικού έθνους, είναι ένα θέμα που παρουσιάζει σοβαρές δυσκολίες στον κάθε έρευνητή που θά θελήσει να τό αναλύσει άντικειμενικά. 'Η ύπερβολική μίσος έννοια όπως τό ύπερβολικό μέρος εύκολα καταλήγουν σε ύποκειμενικές άξιολογήσεις και εσφαλμένα συμπεράσματα. Παραδέχομαι ότι ή ήγεςία και τόν δύο χωρών δεν μόρστε στο παρελθόν να δημιουργήση τό κατάλληλο κλίμα συνεργασίας για την έπιλυση κατά τρόπο ειρηνικό τόν τώσων προβλημάτων που άπασχόλησαν τις δύο χώρες. 'Η έλληνική ήγεςία φέρει φυσικά ένα μεγάλο μέρος της εύθύνης. Δέν είμαι όμως έτοιμος να συμφωνήσω με όποιονδήποτε ίσχυρισθή ότι ή τουρκική κυβέρνηση δέν έχρησιμοποίησε τόν τουρκικό εθνικισμό, της μορφής που γνωρίζουμε στο άρθρο μας, άντιπροσωπευτικό ή όχι, για να παύση τό διπλωματικό της παιχνίδι στις δύσκολες στιγμές του πολέμου και άργότερα στο θέμα τόν Στενών και της Κύπρου. Σε περίοδοι κρίσεως είναι αυτό το είδος ο εθνικισμός,

έξτρεμιστικός, ρατσιστικός, επεκτατικός, που χρησιμοποιείται από τις κυβερνήσεις για την εκπλήρωση τών σκοπών τους. Αυτό βέβαια δέν είναι πάντα εύκολο, όπως απέδειξε ή πρόσφατη έλληνική περίπτωση. Στην περίπτωση πάντως της Τουρκίας, ή πολιτική ήγεςία της χώρας αυτής, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, φαίνεται να χρησιμοποιή τά σύμβολα και τις ιδέες του τουρκικού εθνικισμού με έξαιρετική μαεστρία, προς έφελος φυσικά του τουρκικού έθνους.

ΠΑΝΤΑΖΗΣ ΤΕΡΛΕΗΣ, Ph. D.

'Επιστημονικός Συνεργάτης ΕΚΚΕ

*

Russel Bernard, *'Ανθρωπολογικά Θέματα*, μετάφραση υπό 'Αννης Μ. Στογιάννου, 'Αθήνας: 'Εκδόσεις Α. Καραβία, 1971, σ. 68.

Τό μικρόν αυτό βιβλίον περιλαμβάνει μίαν σειράν διαλέξεων αι όποιαι εδόθησαν υπό τόν συγγραφέα, καθηγητή της 'Ανθρωπολογίας, εις τούς φοιτητάς τών Πανεπιστημίων 'Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Πατρών.

'Η σύνθεσις του άκροατήριου, αποτελούμενου εκ σπουδαστών της Βιολογίας κυρίως, επηρέασε προφανώς τό περιεχόμενον τών διαλέξεων, αι όποιαι αποτελούν εισαγωγή εις την φυσικήν ιδίαν ανθρωπολογίαν.

Τό βιβλίον αποτελείται εκ τεσσάρων κεφαλαίων. Εις τό πρώτον κεφάλαιον «Εισαγωγή εις την 'Ανθρωπολογίαν», ο συγγραφέας περιγράφει τά όρια της κοινωνικής ή πολιτιστικής ανθρωπολογίας, της άρχαιολογίας, της γλωσσολογίας και της φυσικής ανθρωπολογίας, τών τεσσάρων δηλαδή κλάδων της Γενικής 'Ανθρωπολογίας, ή όποια έχει ως βασικόν άντικείμενον μελέτης την «κουλτούραν» ενός λαού.

Εις τό έπόμενον κεφάλαιον (2. Θέσις του 'Ανθρώπου εις την Τάξιν τών Πρωτευόντων, 3. Παλαιοντολογικά Δεδομένα της 'Εξέλιξεως του 'Ανθρώπου, 4. Περι 'Ανθρωπίνων Φυλών) ο συγγραφέας εισάγει τόν αναγνώστην εις βασικά θέματα της φυσικής ανθρωπολογίας, εκθέτων συγχρόνως μεθοδικώς την στροφήν του ενδιαφέροντος τών ανθρωπολόγων από την βιολογικήν εξέτασιν του ανθρώπου εις τό προϊόν «του διαλόγου μιάς ανθρωπίνης κοινωνίας και του περιβάλλοντός της», δηλαδή της «κουλτούραν».

Λόγω της έμφάσεως ή όποια δίδεται εις την φυσικήν ανθρωπολογίαν, κλάδον άπασχόησε γνωστόν εις τό έλληνικόν κοινόν, τούτο έστέρηθη της ευκαιρίας μιάς βαθύτερας γνωριμίας της κοινωνικής ή πολιτιστικής ανθρωπολογίας,

δηλαδή μιάς επιστήμης πολύ γνωστής εις τόν ευρωπαϊκόν και αμερικανικόν χόρον, άγνώστου όμως εις την 'Ελλάδα. 'Η πολιτισμική ανθρωπολογία έχει ακαδημαϊκήν ζωήν ενός αιώνος περίπου. Προφανώς εκ παραδρομής τοποθετείται, εις τό βιβλίον, ή γένεσις της εις τά μέσα του είκοστού αιώνου (σ. 19).

'Η ανθρωπολογία είναι ή κατ' έξοχήν επιστήμη ή όποια επιχειρεί να έπιλύση τās δυσκολίας της έννοιολογικής μεταφοράς ένός όρου από μίαν γλώσσαν εις την άλλην. 'Η μεταφράστρια άντιμετώπισε τό πρόβλημα αυτό με σχετική επιτυχίαν. Προβλήματα όπωσδήποτε έδημιούργησεν ή απόδοσις του όρου culture διά της λέξεως «κουλτούρα». 'Η λέξις culture έχει διά τούς ανθρωπολόγους σημασίαν διάφορον εκείνης ή όποια έγινε άποδεκτή υπό τών κοινωνιολόγων-όπαδόν της θεωρίας της μαζικής κοινωνίας. Εις την 'Ελλάδα, ή απόδοσις του όρου culture διά της λέξεως κουλτούρα άπηχεί κοινωνιολογικάς και ανθρωπιστικάς έννοιάς. 'Η χρησιμοποίησις όμως της ίδιας λέξεως διά την απόδοσιν και της ανθρωπολογικής έννοιάς της culture είναι δυνατόν να προκαλέση προβλήματα κατανοήσεως. Τό γεγονός ότι ή λέξις «κουλτούρα» είναι ακατάλληλος διά την απόδοσιν του όρου culture φαίνεται και εκ τού ότι ή μεταφράστρια αναγκάζεται να απόψοθη του έπιθeton cultural διά της λέξεως «πολιτιστικός», δημιουργούσα ούτω σύγχυσιν εις τόν μη ειδικόν αναγνώστην, ο όποιος άδυνατεί να κατανοήση ότι ή λέξις «πολιτιστική» χρησιμοποιείται ως έπιθeton του όσιαστικου «κουλτούρα».

'Εδδ πρέπει να σημειωθή ότι ούτε τό έπιθeton «πολιτιστική», ως προδιοριστικόν της ανθρωπολογίας, άποδίδει όρθως την έννοιαν cultural, δεδεδόνου ότι έχει έντονον έννοιολογικήν απόχρωσιν όηλοτικήν της ικανότητος προς τί, ή όποια έλλείπει από τόν άγγλικόν όρον.

'Εν πίσση περίπτωσηί εις ής άνω επιμελημένη έκδοσις άποτελεί σπουδαίον βοήθημα όχι μόνον διά τόν 'Ελληνα φοιτητήν της Βιολογίας αλλά και διά τόν αναγνώστην με γενικά ανθρωπολογικά ενδιαφέροντα.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΓΚΙΖΕΛΗΣ, Ph. D.

'Επιστημονικός Συνεργάτης ΕΚΚΕ

*

Grossin William, *'Η έργασία και ο χρόνος* ('Ερρίκος, Διδάρεια, Ρυθμός). Παρίσι, έκδ. «'Ανθρωπος», 1969.

'Ο W. Grossin, Καθηγητής της Κοινωνιολογίας εις τό Πανεπιστήμιον του Nancy της Γαλλίας, άσχολείται με θέματα άφορρόντα εις την έργασίαν και την

κοινωνικὴν ἀλλαγὴν. Θεωρεῖται δὲ παγκοσμίως, ὡς ἕνας ἐκ τῶν πλέον εἰδικῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ χρόνου, τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐλευθέρου χρόνου. Αἱ ποικίλα ἔρευνα, τὰς ὁποίας διεξήγαγεν ὡς τακτικὸς συνεργάτης τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν (CNRS) τὸν Παρίσιον, καθὼς καὶ ἡ ἐπὶ πολλὰ ἔτη στενὴ συνεργασία του μετὸν κορυφαίον κοινωνιολόγῃ τῆς ἐργασίας Pierre Naville, ὁ ὁποῖος καὶ προλογίζει τὸ βιβλίον του, ἐπιτρέπουν εἰς τὸν Grossin τὴν ἐξαγωγήν ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων ἐπὶ ἐνὸς πολυδύστατου καὶ ἐπικραίου θέματος ὡς ὁ χρόνος τῆς ἐργασίας.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ Grossin προκύπτουν ἐκ τῆς ἐρεύνης τὴν ὁποίαν διεξήγαγεν εἰς ἐπιχειρήσεις ἀσχιολογιώμενας ἐν τῇ παραγωγῇ ἠλεκτρονικῶν συσκευῶν ἐπικοινωνίας, τῆς περιοχῆς τῶν Παρισίων. Κατ' ἄρχην ἡ ἔρευνα ἀναφέρεται εἰς συγκρίσεις ἐπὶ τῶν δεδομένων: διαφορά μετὰ διαικείας ἐργασίας καὶ ὄραριον ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων, χρόνος ἐργασίας τῶν γυναικῶν, τὸν ἀνοήτερον στελεχῶν καὶ τοῦ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ. Εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ περιγραφικὸν στάδιον ἀναφάνεται ἡ πλοκή τοῦ προβλήματος διαχωρισμὸς μετὰ διαικείας ἐργασίας καὶ ὄραριον καὶ ἡ ἀνάγκη καθορισμοῦ τῆς ἀλληλοεξαρτησῶς τῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τὰς εἰδικότητας τοῦ προσωπικοῦ.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαπιστώσεων, αἱ ὁποῖαι προκύπτουν ἐκ τῶν περιγραφικῶν δεδομένων, ὁ Grossin προβάλλει δύο ὑποθέσεις ὑπὸ μορφήν παραγῶντων, οἱ ὁποῖοι προφανῶς ἀλληλοσυνδέονται καὶ καθορίζουν τὴν διάρκειαν καὶ τὸ ὄραριον ἐργασίας. Οἱ μὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ἀπαιτησῶν τῆς παραγωγῆς, οἱ ἄλλοι ἐκ τῶν «πίεσεων» τοῦ προσωπικοῦ.

Ἡ πρώτη ἐκ τῶν ὑποθέσεων ἐπιβεβαιώνεται ποσοτικῶς διὰ τῆς ἐρεύνης, διὰ τῆς ὁποίας καταδεικνύεται ὅτι ὅσον μεγαλύτερα εἶναι ἡ ἐπιχειρήσις, τόσο στενωτέρα ἐξάρτησις ὑπάρχει μετὰ διαικείας ἐργασίας καὶ εἰδικότητων. Τὸ σύγχρονον ἐργαστάσιον ἀποτελεῖ ὀργανικὴν ἑνότητα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἐργαζομένων ἐντὸς αὐτῆς ἐξέρχονται τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ γραφείου ἢ τοῦ ἐργαστηρίου, δεχόμενα ἐπιδράσεις αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς διαδικασίας τῆς μακίχης παραγωγῆς. Ἐξ ὅυ καὶ ἡ ἀνάγκη «συγρονησμοῦ» τῆς ἐργασίας εἰς τὰς μεγάλας ὁμάδας παραγωγῆς, ἡ ὁποία βεβαίως ἔχει αἰ ἀποτελέσματα τὴν διακεκομμένην καὶ ἀσυγχρόνιστον ἐργασίαν τῶν μικρῶν ὁμάδων, ὡς τὸ βοηθητικὸ προσωπικόν, τῶν συντηρητῶν μηχανῶν, κλπ.

Ἡ δευτέρα ἐκ τῶν ὑποθέσεων ἡ ἀφορῶσα εἰς τὰς πιέσεις τῶν ἐργαζομένων

— περισσότερο ποιοτικῆ τῆς πρώτης — κατέδειξε ὅτι οἱ ἐργοῦδοι ὑποχρῶνται συχνὰ ἐνόπιον πιέσεων, ἐνίοτε ἀσυνείδητος, ἂν καὶ γνωρίζουν δι' ἑνὸς ὀρισμένου τύπος ὄραριον ἢ διαρκείας εἶναι ἀσυμβιβαστοὺς μετὰ τὴν ἀπασχόλησιν μιᾶς ὀρισμένης ὁμάδος ἐργασίας καὶ μετὰ τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς γενικώτερον.

Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς ἐρεύνης εἶναι ἀφιερῶμενον εἰς τὴν ἐργασίαν διὰ τοῦ συστήματος τῶν διαδοχικῶν ὁμάδων (τῶν τριῶν 8). Θέμα ἐπίσης ἐπικραίου, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τούτου αὐξάνει παραλλήλως πρὸς τὴν τεχνολογικὴν ἐξέλιξιν. Εἰς τὸ ἐρώτημα εἰν καὶ κατὰ πόσον ἡ τεχνολογικὴ ἐξέλιξις παρασύρη τὴν ἐργασίαν διὰ διαδοχικῶν ὁμάδων, ὁ Grossin δίδει μιαν ἀπάντησιν σύνθετον καὶ περιφραστικὴν. Διαπιστῶνται μὲν ὅτι τὸ ποσοστὸν τῶν ἐργαζομένων μετὰ τὸ σύστημα τῶν διαδοχικῶν ὁμάδων αὐξάνει συνεχῶς, χωρὶς νὰ ὑπάρχη, κατ' αὐτὸν, ἄμεσος σχέσις διαρκείας μετὰ αὐτῆς τῆς ἀξίσεως καὶ τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως, ἀναγνωρίζει ὅμως, ὅτι ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος καὶ ἡ αὐτοματοποίησις ἐνισχύουν τὴν αὐξήσιν τοῦ ποσοστοῦ τῶν ἐργαζομένων εἰς διαδοχικὰς ὁμάδας μόνον δι' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα, θεωρῶν τὴν περίοδον ταύτην μεταβατικῆν, ὀφειλομένην κυρίως εἰς τὰς ὑπαρχούσας ἐλλείψεις τῆς αὐτοματοποιήσεως. Εἰς τὸ τελευταίον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Χρόνος τῶν μηχανῶν καὶ χρόνος τῶν ἀνθρώπων», ὁ Grossin ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ χρόνος ἐργασίας τῶν μηχανῶν ὑπερτερεῖ τοῦ χρόνου ἐργασίας τῶν ἀτόμων καὶ ἡ διαφορά αὐτῆ συνεχῶς αὐξάνει. Ἡ κλασματικὴ σχέσις μετὰ διαικείας ἐργασίας τῶν μηχανῶν καὶ παραγωγικότητος μηχανῶν καὶ ἐργαζομένων—ὑπὸ τὴν προϋποθέσιν μιᾶς συγχρονισμένης τεχνολογικῆς ἐξελίξεως—δεικνύει ὅτι ὑπάρχει εὐχέρεια περαιτέρω μειώσεως τῆς διαρκείας ἐργασίας ἐντὸς ὀρισμένου ὁρίου ἐλαστικότητος ἐξαρτῶμενον ἐκ τῆς ζήτησεως τῆς παραγωγῆς.

Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω ἡ ἐν λόγω ἔρευνα ἀσχιολεῖται μετὰ προβλήματα ἀφορῶντα εἰς τὸν ἐλεύθερον χρόνον, ὁ ὁποῖος συνεχῶς καὶ περισσότερο ἀσκει πίεσιν ἐπὶ τοῦ χρόνου ἐργασίας καὶ ἀποτελεῖ ἴσως τὸ βασικώτερον κίνητρον τῶν διεκδικήσεων τῶν ἐργαζομένων πρὸς μειωσιν τῆς διαρκείας τῆς ἐργασίας καὶ ἐξορασίαν ἐνὸς ὄραριου καλλίτοντος τὰς κοινωνικὰς τῶν ἀνάγκας. Ἐὰν ὁ ἐλεύθερος χρόνος πρέπει νὰ δίδεται ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ εἰκοσιεταίρου ἢ εἰς τὸ τέλος τῆς ἑβδομάδος ἢ τμηματικῶς κατὰ μῆνα ἢ τέλος πρὸς ἐπιμύκνυσιν τοῦ χρόνου τῶν ἐτησίων διακοπῶν, εἶναι θέματα τὰ ὁποῖα ἀκροθιγὸς ἐξετάζει εἰς τὴν ἔρευνάν του ὁ καθηγητῆς

Grossin, ἀλλὰ ἔχουν ἀποτελέσει ἀντικείμενον ἰδιαιτέρου ἐρευνῶν καὶ μελετῶν του.

Γενικῶς τὸ βιβλίον «Ἡ ἐργασία καὶ ὁ χρόνος» ἀποτελεῖ μιαν ἐργασίαν πλουσίαν εἰς στοιχεῖα θεωρητικῶς ἐμπειρωμένα καὶ ἐμπειρικῶς ἀποδεδειγμένα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα στερούμεθα ἐρευνῶν αὐτοῦ τοῦ εἶδους, τὸ βιβλίον τοῦ Grossin θὰ ἴητο ἴσως χρήσιμον, ἀφ' ἐνὸς εἰς τοὺς λαμβάνοντας ἀποφάσεις ἀπὸ πλευρᾶς συμβουλευτικῆς, ἀφ' ἑτέρου εἰς τοὺς ἀσχιολογιώμενος μετὰ θέμα ἐπιστημονικῶν ἀπὸ πλευρᾶς μεθοδολογίας καὶ προβληματισμοῦ.

ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΓΚΡΙΤΣΑΛΗΣ
Κοινωνιολόγος τῆς Ἐργασίας
Ἐπιστημονικὸς Συνεργάτης ΕΚΚΕ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

The Greek Review of Social
Research

εἰδικὸν τριμηνιαῖον περιοδικόν
Ἐκδότης: Ἐθνικὸν Κέντρον
Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν (ΝΠΔΔ)
Σοφοκλέους 1, Ἀθήναι 122
Ἔτος 5ον. Τεύχος 21-22
Ἰούλιος - Δεκέμβριος 1974

ὑπεύθυνος τυπογραφείου Ἰ. Ὀρφανίδης
Θησείας 52-Π, Φάληρον
στοιχειοθεσία - ἐκτύπσις - βιβλιοθεσία
Ἐπαύλοφος Ε.Π.Ε.
Ζαλοκόστα 5, Ἀθήναι
ἐπιμέλεια ἐκδόσεως
Ἰγνερσία Ἐνημερώσεως ΕΚΚΕ

ΤΙΜΗ ΔΙΠΛΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 80
Double issue \$ 5

συνδρομαὶ ἑσπερικοῦ (4 τεύχη):
διὰ ἰδιώτας δρχ. 150,
διὰ σπουδαστὰς δρχ. 120,
διὰ νομικὰ πρόσωπα, τραπεζὰς,
ὀργανισμοὺς δρχ. 300,
συνδρομὴ ἑξοστερικοῦ (4 τεύχη): \$ 12

ἡ ἀναδημοσίευσίς τῆς ὅλης ἢ τοῦ
περιοδικοῦ ἐπιτρέπεται μόνον κατόπιν
ἀδείας τοῦ διευθυντοῦ συντάξεως
πέρας ἐκτύπωσος 26.2.1975

Τὰ ἐνωπόγραφα ἄρθρα ἐκφράζουν τὰς ἀπόψεις τῶν συγγραφέων των.
Signed articles express only the views of their author.